

תוכנית לימוד לסמיכה לרבנות ללא היתר הוראה

12901

”מורנו” להחזיר עטרה ליושנה
סמיכה לרבנות ללא היתר הוראה
הלכות בישול – (שיעור 2)

בישול אחר בישול

שיעור מספר 14

בשיעור הקודם למדנו על שלבי הבישול ומשמעותם ההלכתית. הבחנו בין השלבים 'בן דרוסאי', 'כל צרכו', ובחנו את יחס ההלכה לשלבים הללו וביניהם. בשיעור זה נלמד אם יש איסור בישול גם אחרי בישול 'כל צרכו'.

בשיעור הקודם למדנו כמה מקורות מהם עלה שאחרי שהתבשיל הגיע לשלב בישול מסוים אין איסור להמשיך ו"לבשלו" גם בשבת, כגון –

תלמוד בבלי מסכת שבת דף לט עמוד א

כל שבא בחמין מלפני השבת - שורין אותו בחמין בשבת

עיון נוסף ילמד שמסקנה זו אינה בהכרח עד כדי כך פשוטה -

חז"ל גזרו ואסרו 'הטמנה' אפילו בדבר שאינו מוסיף הבל, ביום ששי אחרי צאת הכוכבים. גזירה זו לא נגזרה על זמן 'בין השמשות' (אחרי השקיעה ועד צאת הכוכבים). בפרטי הלכות הטמנה נעסוק בהמשך. אך מטעם הגזירה ניתן ללמוד על הלכות בישול –

תלמוד בבלי מסכת שבת דף לד עמוד א

אמר רבא: מפני מה אמרו: אין טומנין בדבר שאינו מוסיף הבל משחשכה - גזרה שמא ירתיח. אמר ליה אביי: אי הכי, בין השמשות נמי ניגזר! - אמר ליה: סתם קדירות רותחות הן

חברותא שבת דף לד עמוד א

אמר רבא: מפני מה אמרו: אין טומנין בדבר שאינו מוסיף הבל משחשכה, למרות שאין הוא מוסיף בבישול? - גזרה שמא כשיבוא לטומנה הוא ימצאנה צוננת, וירתיח את הקדירה, ויעבור על איסור בישול בשבת. אמר ליה אביי לרבא: אי הכי, לדבריך, שיש לחשוש אפילו במטמין בדבר שאינו מוסיף הבל שמא יבוא להרתיח, על הטמנה בין השמשות נמי ניגזר שלא להטמין אז! שהרי לאיסור שבות דרבנן שהוא מחמת חשש דאורייתא גזרו בין השמשות, והראיה שאסרו אז לעשר טבל ודאי, שהוא מחמת גזירה שלא יבואו לתקן כלים בשבת!! אמר ליה רבא לאביי: סתם קדירות רותחות הן בשעת בין השמשות, לפי שסמוך לבין השמשות מסירים אותן מעל האש, ואין לחוש אז שמא ימצא קדירה צוננת ויבוא להרתיח אותה

רש"י מסכת שבת דף לד עמוד א

משחשכה - כדתנן במתניתין: וטומנין את החמין, טעמא - דספק חשכה, הא ודאי חשכה - אין טומנין ... גזירה שמא ימצא קדרתו שנצטננה כשירצה להטמינה, וירתיחנה תחילה, ונמצא מבשל בשבת. רותחות הן - שסמוך לבין השמשות הוא מעבירם מעל האור, וליכא למיחש לשמא נצטננה וירתיחנה.

רש"י ביאר את הגזירה של רבא באופן הבא – אדם הכין אוכל לשבת. עתה, בכניסת שבת, רוצה להטמין את הקדירה עם האוכל כדי לשמור על חומו. אם בעודו בא להטמין יתברר לו שהאוכל התקרר מעט, הוא עלול לחמם אותו כעת, בכניסת שבת, לפני ההטמנה.

אך אם הקדירה רתחה כבר קודם, למה יש חשש שירתיח שנית? הרי מהסוגיה הקודמת (שבת לט) למדנו שאין איסור לבשל בשבת את מה שהתבשל כבר!

הרא"ש ביאר את דברי רש"י -

רא"ש מסכת שבת פרק ג סימן י

תימה מאי שנא הכא דשרינן להשים קיתון של מים אצל המדורה בשביל שתפיג צינתן ... ולעיל אסרינן להשים על גבי כירה ... אף על פי שהתבשיל נתבשל מערב שבת ולית ביה משום בשול כדאמרינן לעיל (דף לט א) כל שבא בחמין מע"ש שורין אותו בחמין בשבת.....

שם) סימן י"א

ורש"י פירש לעיל גזירה שמא ירתיח קדירה שנצטננה כשירצה להטמינה וירתיחנה בתחלה באור ונמצא מבשל בשבת. ופריך – אי הכי, בין השמשות נמי נגזר ... מדבריו למדנו שאף בתבשיל שנתבשל ונצטן שייך ביה בישול כיון שיש בו משקה והא דאמרין כל שבא בחמין לפני השבת שורין אותו בחמין בשבת היינו דבר יבש ... ומסתברא, דעד שלא הגיע למאכל בן דרוסאי¹ – כל המקרב בישולו חייב, ואחר שהגיע למאכל בן דרוסאי, אם נצטן והרתיחו חייב, כדפירש רש"י לעיל גבי "שמא ירתיח".

הרא"ש הסביר שרש"י הבחין בין תבשיל יבש, בו אין איסור בישול אחרי שכבר התבשל, לבין תבשיל שיש בו משקה, שחימומו מחדש אחר שהתקרר הוא נחשב כבישול. וכך פסק בנו של הרא"ש –

טור אורח חיים הלכות שבת סימן שיח

אפילו תבשיל שנתבשל כבר יש בו משום בישול אם נצטן כבר אבל בעודו רותח לא. והני מילי שיש בישול אחר בישול בתבשיל שיש בו מרק אבל דבר יבש שנתבשל כבר מותר לשרותו בחמין בשבת.

ראשונים אחרים פירשו את הגמרא אחרת,² ודחו את דברי הרא"ש (שהריטב"א ייחס לבעלי התוספות) –

חידושי הריטב"א מסכת שבת דף לט עמוד א

כל שבא בחמין מלפני השבת ... פירוש לפי שאין בישול אחר בישול. והקשו התוספות דהא אמרינן בפרק במה מדליקין (לעיל ל"ד א') מפני מה אין טומנים משחשיכה בדבר שאינו מוסיף הבל גזרה שמא ירתיח, כלומר שיתן אותה על גבי האש כדי להרתיח אם ימצאנה צוננת, אלמא יש בישול אחר בישול, דהא התם בקדירה מבושלת איירי, ותימצן דהתם הוא בדבר לח דשייך בישול אחר בישול, אבל בדברים יבשים, כגון בשר ודגים, לא שייך בישול אחר בישול. ולא נהירא. והנכון בעיני דהתם הוא על ידי האור ממש, דמחזי כמבשל, אבל הכא שרינן בתולדות האור שאין דרך בישול בכך.

הריטב"א הסביר שאין חשש מפני בישול נוסף, אלא חששו שיניח את הקדירה שוב על האש, זה דומה לבישול. נמצאנו למדים כי הראשונים נחלקו בהסבר הסתירה לכאורה. אם כך דברי רש"י אינם הכרחיים. (בגזירה זו, שאסרו חז"ל לחמם אוכל בדרך שנראית כמו בישול, נעסוק בשיעור בהמשך).

בשיעור הקודם למדנו שהרמב"ם והרשב"א חלקו האם אין איסור בישול מעבר לבישול 'בן דרוסאי', או שאין בישול מעבר לבישול 'כל צרכו'. הצד השווה שבהם, שבדבריהם לא הזכירה הבחנה בין לח לבין יבש. ההבחנה בעזרתה ביאר הרא"ש את דברי רש"י ("התוספות", בלשון הריטב"א) מתבססת על דברי רבא, אך הרמב"ם רשב"א וריטב"א ביארו את דבריו אחרת.

בית יוסף אורח חיים סימן שיח

אבל הרמב"ם כתב בפרק ט' (ה"ג) המבשל על האור דבר שהיה מבושל כל צרכו או דבר שאינו צריך בישול כלל פטור. עד כאן לשונו ... ודעת הרשב"א ... ולא חילקו בין תבשיל שיש בו מרק ליבש. וגם בפרק כ"ב (ה"ד) כתב הרב המגיד בשם הרשב"א (מ: ד"ה מביא) דלדברי הכל תבשיל שנתבשל מערב שבת ונצטן מותר לחממו כנגד המדורה אפילו במקום שהיד סולדת בו והוא שלא יתן על גבי המדורה או על גבי כירה. עד כאן לשונו. ולא חילק בין יש בו מרק לאין בו אלמא בכל גוונא שרי לתתו כנגד המדורה במקום שהיד סולדת ואם כן מתניתין דכל שבא בחמין מלפני השבת אפילו ביש בה מרק נמי היא. וכן נראה דעת הר"ן.

מצטמק ויפה לו

רבינו ירוחם - תולדות אדם וחווה נתיב יב חלק ג דף סט טור א

וכתב רבנו יונה – וכל זה שאמרנו שמחזירין (אוכל שהוסר ממקור חום), דווקא שהגיע מבעוד יום למאכל בן דרוסאי³, אבל אם לא הגיע – לא יחזיר אם נטל. ואפילו הגיע, אם ... נצטן התבשיל – אסור להחזירה אם יש בה רוטב, דכל דבר שיש בו רוטב ומצטמק ויפה לו והוא צונן, כשהחזירו על גבי כירה ומצטמק הוי מבשל גמור ע"כ.

ב"ח אורח חיים סימן שיח אות ד

תימה דלענין מבשל שהוא אב מלאכה וחייב חטאת מה לי מצטמק ויפה לו מה לי מצטמק ורע לו? וצריך לומר דלא כתבו כן אלא היכא דליכא מבשל דבר תורה אלא דאסור מדרבנן, לשם יש סברא לומר דברע לו לא גזרו רבנן.

¹ שימו לב שהרא"ש השתמש במושג 'בן דרוסאי' על דבר על לח. בשיעור הקודם למדנו שהשיעור לדברים לחים הוא 'יד סולדת'. הראשונים הבינו שהשיעורים הללו מקבילים. כלומר – 'יד סולדת' הוא ה'בן דרוסאי' של האוכל הלח.

² ברשב"א (שבת לד) הביא את שיטת הרמב"ם בסוגיה, שגורס אחרת לגמרי. דבריו דורשים היכרות משמעותית עם סוגיית הטמנה, ולכן לא נלמד אותם עדיין. הבאנו את דברי הריטב"א כדי ללמוד מהם שאפשר ללמוד את הסוגיא לא כמו רש"י.

³ דעת רבנו יונה כדעת הרשב"א שלמדנו בשיעור הקודם, שאין בישול מעבר לבן דרוסאי

הב"ח הבין שגם רבנו יונה מסכים שאין בישול אחר בישול. אך סבר שחז"ל אסרו על חימום באופן שמשפר את המאכל, גם אם איננו נחשב כבישול מדאורייתא.

ט"ז אורח חיים סימן שיח ס"ק ד

נראה לי דיש חילוק זה אפילו מן התורה, דקיימא לן במלאכת שבת דמלאכת מחשבת אסרה תורה, והיינו במאי דניחא ליה, וזה בא לחמם להפיג צינתו, לא שיצטמק עוד, דהא רע לו, דאי היה טוב לו, היה אסור, דחיישנן שמא מתכוין להצטמק.

הט"ז מוביל אותנו לשאלה יסודית שטרם ביררנו - מדוע יש בישול אחר בישול בלח? מה קורה לאוכל שמתחמם לראשונה? א. הוא מתחמם. ב. החימום מבשל אותו (משנה את התרכובת שלו). אוכל מוצק שהתבשל כבר והתקרר. החימום הבא רק יחמם אותו, ולא יבשל אותו (מבחינת ההלכה). חימום אינו בישול לעניין חיוב במלאכת בישול. לאוכל לח, לעומת זאת, יש יותר מקום לשנות את איכותו על ידי המשך הבישול. לכן יש בישול אחר בישול, מכיוון שבישול הוא רק אם משפר את האוכל בעזרת החום, ולא מחמם אותו גרידא. לכן, אומר הט"ז, אם החימום משפר אותו, הרי שיש כאן מלאכת בישול. אך אם החימום יכול להזיק לו, אין לו כל כוונה שהחום ימשיך לשנות אותו, ומכיוון שלא מעוניין בהמשך השינוי, ומלאכת מחשבת אסרה תורה, שינוי זה לא נחשב איסור.

עולה מהט"ז ש'בישול' הוא רק החימום שמשנה את החומר. עצם החימום אינו בישול. הביאור המקובל לכך שיש בישול אחר בישול הוא שעצם החום הוא זה שמשביח את הנחל, ההיפך הגמור מסברת הט"ז. כך כתב המשנה ברורה -

משנה ברורה סימן שיח ס"ק כט

דבבר לח כיון שאזיל חמימותו ונצטנן בטל ממנו שם בישולו הראשון.

כלומר, הסברא לחלק בין לח ליבש היא שבדבר יבש דברי הט"ז נכונים - הבישול הוא השינוי שנעשה במתבשל. אך בדבר לח עיקר הבישול הוא דווקא החימום עצמו. בפעם הראשונה שמחמם את הנחל, עיקר השבחתו היא בעצם זה שהוא התחמם. ממילא אחר שהתחמם וחזר והתקרר, החימום הבא ישביח את הנחל באותו האופן שהחימום הקודם השביח אותו, ולכן אין הצדקה לחייב על החימום הראשון ולא על השני. כאמור, זה בדיוק הפוך ממה שכתב הט"ז, שאין חיוב בבישול אחר בישול בלח אם אין שיפור במאכל מעבר לעצם החימום. והחזון איש הציג שזו בדיוק מחלוקת הראשונים -

חזון איש אורח חיים סימן לז ס"ק יג

סבירא ליה לרבנו יונה שאין הטעם משום דלח כשמצטנן חוזר לקדמותו (כמו שסבר הרא"ש), אלא סבירא ליה דמצטמק ויפה, ההבדל בין חם לקר חשיב בו, והוי שינוי צורה, ... והכי נמי שינוי טבע המאכל וצורתו על ידי האש בכלל מבשל, מה שאין כן בדבר יבש.

יש לציין שהב"ח נקט באותה סברא, אך רק ברמה דרבנן. הרמ"א לא דיבר על חימום, אלא על השבחה. ככל הנראה הב"ח מסכים שיש יותר מקום להשבחה בנחל, אך נקט שזה לא מוצדק לקרוא להשבחה זו "בישול". לכן ברור לו שיש לאסור את ההשבחה בנחל, ולא ביבש, אך איסור זה הוא רק מדרבנן.

להלכה

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שיח סעיף ד

תבשיל שנתבשל כל צרכו - יש בו משום בישול אם נצטנן הגה: ו"א דוקא אם מלמק ויפה לו ... והני מילי, שיש בו בישול אחר בישול - בתבשיל שיש בו מרק, אבל דבר שנתבשל כבר, והוא יבש, מותר.

סעיף ה

להניח דבר קר שנתבשל כל צרכו ע"ג מיחם שעל האש ... אם הוא תבשיל שיש בו רוטב ומצטמק ויפה לו, אסור לדברי הכל.

בסעיף ד השולחן ערוך כתב כדברי רש"י והטור, והרמ"א הביא את דברי רבנו יונה. אך בסעיף ה השולחן ערוך ציטט את דברי רבנו יונה!

מגן אברהם סימן שיח ס"ק כז

וצריך עיון, מאחר שהרב מחבר הבית יוסף סתם בסעיף ד' דלא כוותיה (דרבנו יונה), משמע דסבירא ליה דאפילו מצטמק ורע לו יש בו בישול אם נצטן ... ולמה כתב כאן מצטמק ויפה לו? וצ"ע, ואפשר דסמך על מה שכתב כאן.

המגן אברהם הציע שהשולחן ערוך פסק כרבנו יונה, אך לא ראה צורך להזכיר את זה יותר מפעם אחת, בסעיף ח. וכך גם הכריע הרב עובדיה –

שו"ת יביע אומר חלק ז - אורח חיים סימן מב

גם מרן (השולחן ערוך) מודה להרמ"א בהגה הנ"ל, וכמו שכתב בעצמו בב"י בשם ר' ירוחם ור' יונה, ודייק כן מדבריהם. ובשולחן ערוך סמך על מה שכתב להלן בסעיף ח' ... מבואר שגם מרן סבירא ליה כהרמ"א, שבמצטמק ורע לו, גם כשיש בו רוטב מותר, וכמו שכתב בב"י (בהמשך תשובתו מביא הרב עובדיה פוסקים רבים אחרים שביארו את השו"ע כך, עיי"ש)

משנה ברורה סימן שיח ס"ק סב

דע דכל לשון הסעיף הזה הוא מלשון רבנו ירוחם, ואזיל לשיטתיה הנזכר לעיל בסעיף ד' בהגהות הרמ"א, דדוקא במצטמק ויפה לו אז יש בישול אחר בישול.

נראה שהמשנה ברורה הבין שהשולחן ערוך העתיק את לשונו של רבנו יונה כדי ללמדנו דיני הנחה על מיחם (אותם טרם למדנו!). לכן סיים כלשונו של רבנו ירוחם – "אסור לדברי הכל". אך למעשה לא פסק כמוהו כלל. ולמעשה הראה שהפוסקים האחרים לא נקטו כדבריו –

ולדינא כבר כתבנו לעיל בסעיף ד' דהלכה כשאר פוסקים, דאין מחלקין בזה, ואף המחבר אפשר דסובר כן, כמו שסתם שם, אלא דלישנא דרבנו ירוחם נקיט ואזיל.

הבאנו לעיל שהמשנה ברורה ביאר שבישול אחר בישול אסור מכיוון שבנחל החימום הוא עיקר הבישול. ולכן פסק לחומרא בזה –

משנה ברורה סימן שיח ס"ק כה

עיי' בב"ח שפסק כסברא הראשונה (שלא הבחינה בין ימצטמק ויפה לו או לא) דאין חילוק בזה וכן משמע בביאור הגר"א. לסיכום –

הרמב"ם הרשב"א והריטב"א פסקו שאין בישול אחר בישול אפילו בלח. ראשונים אחרים נקטו שיש בישול אחר בישול בתבשיל שיש בו רוטב. מדוע?

אפשרות אחת – מכיוון שכאשר מדובר בתבשיל עם רוטב, הוא הולך ומשתפר עם הבישול. כך פסקו רבנו יונה ורבנו ירוחם (וראה לעיל ביאורי הט"ז והחזון איש, והב"ח נקט בסברא זו כגזירה דרבנן, ולא איסור בישול ממש), ולכן כתבו שאם התבשיל לא משתפר (היינו אם מצטמק ורע לו), אין בישול אחר בישול בלח. את דבריהם הביא הרמ"א.

אפשרות שניה – מכיוון שהשפעת הבישול נעלמת (לפחות ברמה מסוימת) כשהנחל מתקרר. כך פסקו רש"י, רא"ש, טור (ועוד בעלי תוספות המופיעים בריטב"א), הב"ח, גר"א ומשנה ברורה (ולכן אסרו גם אם מצטמק ורע לו).

השולחן ערוך בסעיף ד' (המרכזי שעוסק בבישול אחר בישול) לא הזכיר את דברי רבנו יונה, אך בסעיף ח' הזכיר את דבריו.

המג"א הציע שהשולחן ערוך סמך על דבריו שבסעיף ח', וכך הכריע להלכה הרב עובדיה. המשנה ברורה הציע להיפך – שבסעיף ח' ציטט את דברי רבנו ירוחם בהקשר אחר, ובתוך הציטוט מופיעה הבחנה זו, אך השולחן ערוך לא סובר כהבחנה זו.

צינון

ראינו בדברי השולחן ערוך שבישול אחר בישול בלח שייך אם הקדירה הצטננה –

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שיח סעיף ד

תבשיל שנתבשל כל צרכו – יש בו משום בישול אם נצטן

עד כמה "צונן" הוא צונן, שנחשב בישול אחר בישול?

בשיעור הקודם למדנו את דברי השולחן ערוך אודות הנחה על גבי קדירה. ובסוף דבריו כתב –

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שיח סעיף ו

אין מניחין כלי שיש בו דבר שאינו חם כל כך על גבי קדירה שהיא חמה כל כך שהעליון יכול להתחמם מחומה עד שתהא היד סולדת בו.

השולחן ערוך עסק בהנחת כלי שיש בו דבר שאינו חם כל כך, שאסור להניח אותו באופן שיגיע לכדי יד סולדת בו. עולה מדבריו שאפילו אם התבשיל איננו קר ממש, אם חומו פחות מ'יד סולדת', הוא נחשב צונן לעניין זה. וכך ביארו הפוסקים את שיטת השולחן ערוך –

מגן אברהם סימן שיח ס"ק יב

משמע ליה דכל שהיד סולדת בו מיקרי 'רותח'.

משנה ברורה סימן שיח ס"ק כד

אם נצטנן - היינו שאין היד סולדת בו אף שהוא קצת חם עדיין. אבל אם היד סולדת בו אף שנצטנן מרתיחתו לא שייך בו בישול עוד דבכלל רותח הוא ואין בישול אחר בישול.

אך מהרמ"א משמע אחרת -

רמ"א אורח חיים הלכות שבת סימן שיח סעיף טו

יש מקילין לומר דכל שאין נותנו ע"ג האש או הכירה ממש רק סמוך לו, אפילו נצטנן, מותר. ונהגו להקל בזה אם לא נצטנן לגמרי.

מדברי הרמ"א (הללו ואחרים) דייקו הפוסקים שהרמ"א פסק שהבישול אחר בישול בלח הוא רק אם הצטנן לגמרי. נבחן שלושה דברים ביחס לאמירה זו של הרמ"א –
1. מהי הסברא בדברי הרמ"א, והאם היא דאורייתא או דרבנן?

משנה ברורה סימן שיח ס"ק כז

הרמ"א לקמן בסעיף ט"ו בהג"ה כתב דכל זמן שלא נצטנן לגמרי נהגו להקל דאין בו משום בישול.

וכך פסק השש"כ למעשה –

שמירת שבת כהלכתה מהדורה תשל"ט פרק א סעיף ז

דבר לח שהוא מבושל כל צרכו והוא לא נצטנן לגמרי מבישולו- אין בו משום איסור בישול, אפילו אם אין היד סולדת בו.

סעיף ח

דבר לח המבושל כל צרכו והוא צונן לגמרי ... שייך בו איסור בישול.

ביאר החזון איש -

חזון איש אורח חיים סימן לז ס"ק יג

וכתב הרמ"א דאין נוהגים להקל כדעת הרשב"א והר"ן דאפילו בדבר לח אין בישול אחר בישול אף שנצטנן, אלא שאין אנו מקילין אלא בלא נצטנן לגמרי. והנה מעיקר הדין אין שום מקום לחלק בין נצטנן לגמרי ללא נצטנן לגמרי, דכל שאין היד סולדת בו חשיב מן הדין כצונן, ועל כן שאנו תופשין לעיקר הדין כדעת הרמב"ם והרשב"א והר"ן, שאין איסור לחמם את הצונן המבושל ... לא נהגו להקל בצונן שאין חמימותו ניכרת.

בחלק הקודם ראינו שהרמ"א קיבל את דברי רבנו יונה, וחילק בין מצטמק ויפה לו ומצטמק ורע לו. הב"ח כתב שחילוק זה יכול להיות נכון רק אם נניח שמצד הדין אין בישול אחר בישול, אלא רק מחומרה. החזון איש הסביר שהרמ"א סבר שסברת בישול אחר בישול אינה בגלל שבלח עיקר השבח הוא בעצם החום, וממילא חימום נוסף אסור באותה מידה, אלא בגלל שיש יותר מרחב של השבחה נוספת כשמדובר בלח. אך כאן מתברר שגם החזון איש לא סבור שהסברות הללו של הרמ"א הן דאורייתא. לכן הרמ"א החמיר רק בהתקיים שני התנאים – 1. האוכל הולך ומשביח. 2. הבישול השני מתחיל כשאין באוכל חום כלל.

זאת לעומת דעת הגר"ז מלאדי (בעל התניא)-

שולחן ערוך הרב אורח חיים סימן רנג סעיף כה

ו...אם החזיר למקום שיש מתירים אפילו לכתחלה ... תבשיל שנתבשל כל צרכו, ויש בו מרק, ונצטנן לגמרי, ונתחמם שם עד שהיד סולדת בו, שאף על פי שיש בה חיוב חטאת, מכל מקום, כיון שיש מתירים אפילו לכתחלה, יש לסמוך על דבריהם בדיעבד (שלא לאסור מעשה הנכרי אפילו צוהו ישראל).

הגר"ז לא סבר כחזון איש. דבריו כאן משקפים את דבר הרמ"א (ולכן הוא מתייחס לכך שהתבשיל הצטנן לגמרי). בהמשך דבריו הוא אומר שעקרונית לפי שיטה זו, העושה כך לכתחילה חייב חטאת. המשמעות היא שהגר"ז הבין שהרמ"א פסק שיש בישול אחר בישול בלח מדאורייתא, אך רק אם התבשיל התקרר לגמרי. ובדומה לו כתב האגלי טל, וכך ביאר את הרמ"א –

אגלי טל מלאכת האופה ס"ק יד

הכרעת הרמ"א להקל בלא נצטנן לגמרי, כתב המנחת כהן משום דס"ל דהעיקר כפוסקים דלא מחלקים בין לח ליבש (כמו שהסביר החזון איש את הרמ"א). ולי נראה – באיסור דאורייתא – מחמירים כאינך פוסקים. וכשלא נצטנן לגמרי, וראוי עדיין לקצת בני אדם לאכול מחמת חמימותו, כבר יצאנו מחשש איסור דאורייתא, ובדרבנן סמכינן על הפוסקים דלא מחלקים בין לח ליבש.

הבאנו לעיל שתי סברות מדוע יש איסור בישול אחר בישול בלח – 1. עיקר השבח של לח הוא בעצם החימום. 2. לח ממשיך להשתנות על ידי חום (לטובה או לרעה, כמבואר). האגלי טל ביאר כך – הסברא דאורייתא היא הסברא הראשונה, שעיקר הבישול בדבר לח הוא החימום. מכיוון שזו סברא דאורייתא, חוששים לדעות המחמירות בזה. אך אוכל שהוא כבר חם מספיק בכדי לאכול כבר לא זקוק לחימום כדי להפוך אותו לאכיל. אם כן כבר אין בחימומו איסור דאורייתא. עתה יש לבחון האם לאסור מצד הסברא השניה (שהרי חימום נוסף ימשיך לשנות את האוכל, ואם הוא מצטמק ויפה לו צריך להיות אסור!) אך מכיוון שזו סברא דרבנן, אפשר לסמוך על הראשונים שאומרים שבכל מקרה אין בישול אחר בישול בלח.

מעיון בשיטת הרמ"א למדנו –

ישנן שתי קולות משמעותיות בדין בישול אחר בישול לפי הרמ"א – א. רק אם מצטמק ויפה לו. ב. רק אם הצטנן לגמרי.

שתי הקולות הללו הובילו את הב"ח והחזון איש להסיק שהרמ"א סובר שבישול אחר בישול אסור רק מדרבנן. זאת לעומת הט"ז והאגלי טל שהעמידו את הרמ"א כדין תורה, והגר"ז שכתב ש"חייב חטאת" לשיטתו.

עתה שביררנו את משמעות דברי הרמ"א ביחס למחלוקת הראשונים, יש לברר את גדרי הקולא.

2. "אם לא הצטנן" – דווקא

המהר"ם שיק דן בהיתר הפוסקים לחמם סוכר (ובעז"ה נעסוק בזה בשיעורים הבעל"ט). הסוכר עובר חימום כאשר מכינים אותו למכירה. אם כן במצבו היבש אין בישול אחר בישול, אך השאלה היא מה הדין אחרי שממיסים אותו. תוך כדי הדברים הוא אומר את המשפט המעניין הבא –

מהר"ם שיק אורח חיים סימן קלב אות ג

לדין דקיימא לן כרמ"א סעיף ט"ו שאם הוא חם קצת שוב אין בו בישול אחר בישול, אם כן יש להתיר בצוקער [סוכר] ממה נפשך – דבשעה שהוא קר לגמרי – אז הוא יבש. וכשנמחה כבר הוא חם קצת, אם כן אין בו שוב בישול אחר בישול

המהר"ם שיק לימד אותנו דרך שאפשר לחמם בשבת נחלים שחוממו לפני שבת והתקררו ואז – להביא אותם לרמה סבירה של חום, ומשם כבר אין בישול אחר בישול (יש להעיר שלשתיה חמה זה לא יועיל. אין זה נורמלי לשתות תה בפחות מיד סולדת, וכן על זה הדרך. הנ"מ תהיה רק לדברים שדרך בני אדם לאכול מחמת חום בפחות מיד סולדת, כפי שנגדיר בהמשך).
ונראה שבדיוק כנגד הטכסיס הזה כתב התהלה לדוד –

תהלה לדוד אורח חיים סימן שיח אות יז

לדין דנהגו להקל אם לא נצטנן לגמרי, כמ"ש רמ"א ז"ל בסט"ו, צל"ע, דאם כן, אפילו הצטנן לגמרי מאי איסור יש, דהא כיון שנתחמם קצת שאין היד סולדת בו פשיטא דאין בזה משום בישול ומותר. ושוב כיון שלא נצטנן לגמרי אין בו משום בישול אחר בישול לדין. לכן אפשר לומר דעל כרחך לא אמרינן דבלא נצטנן לגמרי אין בו בישול אחר בישול אלא בלא נצטנן מבישולו הראשון, אבל אם נצטנן מבישולו הראשון, אף שאחר כך נתחמם בהיתר, כגון במקום שאינו יכול להתחמם עד שתהיה היד סולדת בו, מכל מקום יש בו בישול אחר בישול

התהלה לדוד העיר על כך שבאופן מעשי לא תהיה משמעות לבישול אחר בישול בלח. הרי מותר לחמם לכתחילה עד שהיד סולדת, ובחום כזה מותר לחמם לכתחילה עד שיהיה חם ממש. אם כך כל דבר שראוי להאכל בפחות מיד סולדת בו לא כלול בבישול אחר בישול בלח כלל!?

על כרחנו שההיתר של הרמ"א נסוב רק על מה שלא התקרה מבישולו המקורי. ויתכן שלכן הרמ"א כתב "אם לא הצטנן לגמרי", משמע שמדובר באוכל שהיה חם והתחיל להתקרר, אך לא התקרר לגמרי. כעין זה כתב החזון איש, אך בהגדרה קצת אחרת –

חזון איש אורח חיים סימן לז ס"ק יג

היה צונן ועירה לתוכן חמין... ועכשיו הן פושרין - נראה דלא הותר בזה דבזמן שהן צוננין בשבת קבלנו עלינו להחמיר כדעת הר"י והרא"ש, דלח צונן יש בו בישול אחר בישול, ובמה שהיה צונן פעם אחת בשבת הדבר תלוי החזון איש הגדיר שמה שנכנס לשבת בחום הזה, מותר להעלות לחום משמעותי יותר. ונראה שהש"כ פסק כהלה לדוד –

שמירת שבת כהלכתה (מהדורה תשל"ט) פרק א סעיף טו

דבר לח שהוא מבושל כל צרכו ולא נצטנן לגמרי מבישולו .... מותר (לחמם אותו. הבנת המשך הסעיף דורשת הקדמה נוספת) אמנם דברי התהלה לדוד והחזון איש עונים על הבעייתיות עליה הצביעו, אך קצת קשה להבין את הסברא שבדבריהם. יתכן חו סוג של גזירה, שלא יחמם מאכלים לחים שלא ראויים לאכילה עד שיהיו בחום שיותר מיד סולדת, אך זה קצת קשה. בשם הרב שבתי רפפורט שמענו שכל ההיתר של הרמ"א הוא לשמר את האוכל במצב האכיל שהוא בו, אם האוכל לא היה אכיל כעת (או בשבת, לפי החזון איש) אין היתר לחדש "אכילות" שלא הייתה בו

3. מה נחשב "לא הצטנן לגמרי".

שולחן ערוך הרב אורח חיים סימן שיח סעיף ט

ונהגו להקל אם לא נצטנן לגמרי אלא ראוי עדיין לאכול מחמת חמימותו.

ראינו לעיל את ביאורו של האגלי טל אודות משמעות 'ראוי לאכילה מחמת חמימותו'. מכיוון שהסברא דאורייתא של בישול אחר בישול היא בעצם השבח שבחימום, כלומר – החימום של הנחל משביח אותו והופך אותו ליותר אכיל, ממילא כל עוד הוא עדיין נאכל מחמת חמימותו הסברא בתוקף (את דבריו אנו מחברים לדברי הגר"ז, מכיוון ששניהם פסקו שכוונת הרמ"א הייתה לפסוק בישול אחר בישול מדאורייתא. יש לציין שאין הכוונה שניתן לאכול אותו בכלל. ניתן לשתות תה קר, אך זה לא יקרא "מחמת חמימותו". הכוונה היא שחם מספיק בכדי להיחשב נאכל חם).

שו"ת אגרות משה אורח חיים חלק ד סימן עד בישול אות ב

טעם הרמ"א משום שסובר לדינא כהרמב"ם והרשב"א דאין בשול אחר בשול גם בלח אבל מחמירין כשנצטנן לגמרי. ושיעור החמימות שצריך להיות בלח להרמ"א הוא שראוי לאכול לאלו שרוצין לאכול חמין.

אם כך גם הסוברים שפסיקת הרמ"א היא דרבנן לא חולקים על ההגדרה הזאת. וכעין זה כתבו הפרי מגדים (שיח לט) והחזון איש (לז יג).

לסיכום –

ראשונים רבים כתבו שיש בישול אחר בישול בלח אם "הצטנן".

מהו אותו צינון?

דברי השו"ע ביארו הפוסקים שהכוונה היא שהתקרר יותר מ"יד סולדת בו".

מהרמ"א עלה שהקל עד שלא נאכל מחמת החום שבו (ואת זה הגדירו הפוסקים – שראוי להאכל על ידי מי שמעוניין לאכול את האוכל דווקא חם). וכדבריו פסק להלכה בשש"כ.

החזון איש ועוד הבינו שהרמ"א פסק שמצד הדין אין בישול אחר בישול כלל, אך החמיר אם התקרר לגמרי.

האגלי טל והגר"ז ביארו שהרמ"א פסק שיש בישול אחר בישול מדאורייתא, אך מכיוון שהסברא שיש בישול אחר בישול בלח היא שעיקר השבח שבחימום לח הוא עצם החום (ולא השינוי התרכובתי שעובר המאכל), כל עוד הוא חם מספיק להאכל כדבר חם, חימום נוסף לא ייחשב השבחה מספיקה להיחשב כבישול.

דברי הרמ"א "לא הצטנן לגמרי" חלקו הפוסקים –

לפי המהר"ם שיק, מותר לחמם את האוכל לרמה שאין היד סולדת, ולאחר מכן להמשיך את החימום (בתנאי, כמובן, שזה עומד בקריטריונים לעיל).
 התהלה לדוד כתב שמותר לחמם רק מהבישול הראשון, אחרת כל דבר שניתן לאכול בפחות מ'יד סולדת' לא יהיה בו בישול אחר בישול.
 והחזון איש כתב שמה שקובע הוא מצב האוכל בכניסת שבת.

"תבשיל שיש בו מרק"

רא"ש מסכת שבת פרק ג סימן יא

בתבשיל שנתבשל ונצטנן שייך ביה בישול כיון שיש בו משקה.

את החלוקה בין לח ליבש ראינו לראשונה בדברי הרא"ש הללו. הרא"ש מדבר על "תבשיל שיש בו משקה". האם הכוונה היא לכל תבשיל, וכל כמות של משקה? גם בטור נאמר –

טור אורח חיים הלכות שבת סימן שיח

יש בישול אחר בישול בתבשיל שיש בו מרק.

וברבינו ירוחם –

רבינו ירוחם - תולדות אדם וחווה נתיב יב חלק ג דף סט טור ג

כל דבר שנצטנן אפילו מבושל כל צרכו ויש בו רוטב ומצטמק ויפה לו יש בו משום בישול.

השולחן ערוך שראינו לעיל – בסעיף ד נקט כלשון הטור ("בתבשיל שיש בו מרק") ובסעיף ח העתיק את לשון רבינו ירוחם.

נבחן את הדברים לפי הסברא שכתבנו לעיל –

אם סברת בישול אחר בישול היא שעצם החימום הוא הבישול, בכל לחות שמתחממת עובר על איסור בישול. אכן יש פוסקים שנקטו שמותר לחמם רק מאכל יבש לגמרי –

שולחן ערוך הרב אורח חיים סימן שיח סעיף יא

תבשיל יבש שאין בו רוטב כלל אין בו בישול אחר בישול.

שו"ת חתם סופר חלק א (אורח חיים) סימן עד

יש לסמוך עכ"פ (אם) הוא יבש לגמרי ואין בו שום לחלוחית מים קרים, דאם כן אסור. דעד כאן לא היו דברינו אלא בדבר יבש, אבל בדבר לח, אף על גב דרמב"ם לא חילק, מכל מקום רוב הפוסקים מחלקים, וכן פסק בשולחן ערוך בודאי אין שום הוה אמינא.

מדברי שניהם עולה שמכיוון האיסור הוא לחמם לח, מותר לחמם רק מה שיבש ממש.

המנחת כהן טען שלא סביר לומר כך –

מנחת כהן ספר שלישי (משמרת השבת) שער שני פרק שני "התנאי השני"

ונראה לי שאפילו יש מעט שומן או מרק בדבר שנתבשל כל צרכו, שאם כל זה מותר להניחו כנגד המדורה או לשרותו בחמין, שהרי אין לך בשר שאין מוהל ושומן יוצא ממנו, ועם כל זה נידון לדבר יבש.

פוסקי אשכנז נתנו בזה הגדרת ביניים –

משנה ברורה סימן שיח ס"ק קה

אם השליך לחוץ השומן שעליו מותר לחמם הפשטיד"א לכולי עלמא, ואף שעדיין נפטר וזב מבשר שומן שבתוכו דבר מועט הוא ושרי לכו"ע

לפי המשנה ברורה, אין דרישה שהמאכל יהיה יבש לגמרי. אם יש נחל בתבשיל, עליו להשתדל לשפוך אותו מהכלי. גם אז, תמיד יישאר איזשהו נחל. לנחל זה לא מתייחסים. כאשר בתבשיל יש את החלק הלח, עם קצת נחל סביבו, זה נקרא 'יבש' לעניין בישול אחר בישול.
 הבית יוסף גרס בדברי רבינו יונה אחרת ממה שגרס בשולחן ערוך –

בית יוסף אורח חיים סימן רנג (סעיף ב)

כן כתב רבינו ירוחם בח"ג (ני"ב סט סעי"א) בשם רבינו יונה, דכל שרובו רוטב ומצטמק ויפה לו והוא צונן כשהחזירו על גבי כירה ומצטמק הוי מבשל גמור.

ומכאן למד המנחת כהן -

מנחת כהן ספר שלישי (משמרת השבת) שער שני פרק שני "התנאי השני"

ונראה שכל שהרוב הוא דבר יבש, אף שיש בו קצת רוטב – לא שייך שם בישול. וראיתי שכתב הבית יוסף בסימן רנ"ג וזה לשונו: וכן כתב רבינו ירוחם בחלק ג' בשם רבינו יונה, דכל שרובו רוטב ומצטמק ויפה לו והוא צונן, כשמחזירו על גבי כירה ומצטמק ויפה לו הוי מבשל גמור, עד כאן לשונו. הנה שכתב ש"כל שרובו רוטב", משמע שאם המיעוט הוא רוטב, עם כל זה נידון לדבר יבש. ואף שרבינו ירוחם לא כתב כן, אלא "כל דבר שיש בו רוטב" וכן כתב הבית יוסף עצמו בסימן שי"ח בשם רבינו ירוחם, מכל מקום נראה שהבית יוסף כתב זה להיות כן הדין לדעתו. וכן מסתבר, שכל שרובו יבש נידון ליבש, וכל שרובו רוטב – נידון לדבר לח, דאם לא כן נתת דבריך לשיעורים.

המנחת כהן פסק שהולכים לפי הרוב! משמע שיכול להיות "תבשיל שיש בו משקה" (כלשון הרא"ש) או "יש בו מרק" (כלשון הטור), אך אם יש יותר מוצק מנחל, ייחשב יבש! אך הפוסקים תמחו על דבריו -

אליה רבה סימן שי"ח ס"ק יא

פירש מנחת כהן שהרוב הוא דבר יבש, ואם רוב רוטב נדון לדבר לח וצריך עיון.

וביאור תמיהתו -

שו"ת אגרות משה אורח חיים חלק ד סימן עד

הנה לא מובן חלוק בין רוב לח למיעוט לח, מאחר דמיעוט הלח יתבשל כשהוא צונן!

אם הלח שהתחמם שוב נחשב שהתבשל שוב, מה זה משנה כמה מהתבשיל הוא לח?

שו"ת הר צבי ט"ל הרים - מבשל סימן א

גם בשאר מלאכות הטפל בטל להעיקר כמו שמצינו המוציא את החי במטה פטור, ומעתה דברי רבינו ירוחם מבוארין, דכל שרובו רוטב, אם כן עיקר מלאכת הבישול, דהיינו ההעמדה על גבי הכירה, חשוב כאילו נעשה בשביל הרוטב.

הרב צבי פסח פרנק (רבה של ירושלים, שנחשב מהפוסקים המרכזיים בדור הקודם) הסביר את שיטת רבינו יונה. השאלה היא מה עיקר הפעולה שנעשתה. אם הרוב הוא רוטב, הוא בעיקר מחמם בשביל הרוטב. אם הרוב יבש, המלאכה נעשתה בעיקר בשביל היבש, ובזה אין איסור. באגלי טל כתב מעין דבריו, אך רק ברמה דרבנן -

אגלי טל מלאכת האופה ס"ק כו

ונראה לי משום שעיקר כוונתו של הבא לחמם התבשיל הוא על הרוב, ולגבי המיעוט הוה ליה דבר שאינו מתכוין, ואנן בתר עיקר כוונתו אזלינן, והרי לפי הכרעת הרמ"א מעיקר הדין אין בישול אחר בישול בלח, וכדעת הרמב"ם והרשב"א והר"ן, ולכן כיון שעיקר כוונתו היא על הרוב היבש אין לחוש למיעוט הרוטב.

האגלי טל גם מסביר שהרוב והמיעוט תלוי בדעתו של האדם, אך רק מכיוון שמעיקר הדין אין בישול אחר בישול.⁴

אך הפרי מגדים ביאר סברא אחרת גם אחרי ההנחה שיש בישול אחר בישול מדאורייתא -

פרי מגדים אורח חיים משבצות זהב סימן רנג ס"ק יג

ולכאורה מראין הדברים כמו שכתב הט"ז, דאף נצטנן בלח הוה מן התורה, מכל מקום מלאכת מחשבת אסרה תורה, וכל שנצטנן בלח ומרתחו להצטמק ויפה לו הוה בישול דבר תורה, ובמצטמק ורע לו אין דעתו להצטמק, יע"ש. והיינו דעיקר הבישול הוא שמצטמק, ולפי זה שפיר הולכין בתר רובו, דרובו רוטב מצטמק ויפה לו הוא ומתכוין לצימוק והוה בישול, ואם רובו יבש אין דעתו לצימוק כי מצטמק ורע לו הוא ליבש.

דברי הפרי מגדים מחזירים אותנו לחקירה הקודמת -

לפי רבינו יונה יש בישול אחר בישול רק במצטמק ויפה לו. כלומר, הבישול אסור מצד שהוא ממשיך את שיפור התבשיל (ולא עצם חימום הנחל, כמו שכתבו רוב הפוסקים). בהתחשב בזה ש"מלאכת מחשבת אסרה תורה", ההנחה היא שאדם מתייחס לתבשיל כמשתפר רק אם יש כמות משמעותית של נחל. ראינו לעיל שהרב עובדיה ביאר שהשולחן ערוך פסק שאין בישול אחר בישול אלא במצטמק ויפה לו. ממילא פסק גם בעניין זה -

שו"ת יביע אומר חלק ז - אורח חיים סימן מב אות ז

⁴ יש לציין שלעיל האגלי טל הסביר את הדין של לא הצטנן לגמרי גם למ"ד שיש בישול אחר בישול בלח, ואילו כאן הוא אומר שהרמ"א הכריע שמעיקר הדין אין בישול אחר בישול בלח. לכאורה עולה מהאגלי טל שהרמ"א סבר שמעיקר הדין אין בישול אחר בישול בלח, ולעיל רק הסביר שהנהגים להקל אם לא הצטנן לגמרי לא בהכרח סוברים כך

לפי"ז יש שאם יש רוטב מעט ורובו יבש, על פי רוב הוא מצטמק ורע לו. שהלחלוחית המועטת מתאדה ומתיבשת, ולכן ס"ל למרן להתיר במיעוטו רוטב.

ולהלכה סיכום בילקוט יוסף –

ילקוט יוסף קצוש"ע אורח חיים סימן שיח (סעיף ג) סעיף נח

כל שרובו יבש נחשב כתבשיל יבש, אפילו אם יש בו מעט רוטב, שהרי אי אפשר לצמצם ובכל חתיכת בשר יש מעט רוטב. ועוד שהרי מיעוט הרוטב מתאדה ונחשב כמצטמק ורע לו. ולדעת רבינו ירוחם אין בישול במצטמק ורע לו. ולכן כל שהרוטב מתמעט מהכמות בעת הרתיחה, ונעשה מצטמק ורע לו, ואין לו טיבותא בהצטמקות זו, מותר להחזירו על הפלאטה בשבת, שדינו כדבר יבש לגמרי. ובפרט כאשר אינו מתכוין לרוטב כלל. ומכל מקום המחמיר על עצמו בתבשיל שיש בו מעט רוטב שלא לחממו בשבת, תבא עליו ברכת טוב. והאשכנזים נוהגים להקל גם בתבשיל לח כל זמן שהתבשיל לא נצטנן לגמרי.

**רבנות -
סימן שיח סעיף ד**

סיכום

בישול אחר בישול - בלח

הרמב"ם הרשב"א והריטב"א פסקו שאין בישול אחר בישול כלל. ראשונים אחרים נקטו שיש בישול אחר בישול בתבשיל שיש בו רוטב מדוע?

אפשרות אחת – מכיוון שכאשר מדובר בתבשיל עם רוטב, הוא הולך ומשתפר עם הבישול. כך פסקו רבנו יונה ורבנו ירוחם (לפי הב"ח – רק כאיסור דרבנן, לפי הט"ז והחזון איש – כאיסור דאורייתא), ולכן כתבו שאם התבשיל לא משתפר, אין בישול אחר בישול בלח. ואת דבריהם הביא הרמ"א. אפשרות שניה – מכיוון שהשפעת הבישול נעלמת (לפחות ברמה מסוימת) כשהנוזל מתקרר. כך פסקו רש"י רא"ש טור (ועוד בעלי תוספות המופיעים בריטב"א), הב"ח גר"א ומשנה ברורה. השולחן ערוך בסעיף ד (המרכזי שעוסק בבישול אחר בישול) לא הזכיר את דברי רבנו יונה, אך בסעיף ח' הזכיר את דבריו. המג"א הציע שהשולחן ערוך סמך על דבריו שבסעיף ח', וכך הכריע להלכה הרב עובדיה. המשנה ברורה ביאר את דבריו להיפך – שבסעיף ח' ציטט את דברי רבנו ירוחם בהקשר אחר, ובתוך הציטוט מופיעה הבחנה זו, אך השולחן ערוך לא סובר כהבחנה זו.

מה נחשב "הצטנן" שאם יחמם אותו ייחשב בישול?

כאמור, יש בישול אחר בישול בנוזל שרתח והתקרר. מה נחשב "התקרר" לעניין זה? מהשולחן ערוך עלה שאם המאכל ירד מכדי 'יד סולדת' יש בו בישול אחר בישול. הרמ"א פסק שרק אם הקדירה הצטננה לגמרי. וכך פסק בשש"כ. "התקררה לגמרי" הוגדר כך – דבר שאדם שרוצה לאכול אותו חם היה אוכל אותו. החזון איש ופוסקים נוספים הסיקו שהרמ"א מניח שמדינא אין בישול אחר בישול, אלא רק כחומרה, ולכן יש יותר מקום להקל אם זה עדיין קצת חם. ואילו הגר"ז והאגלי טל הבינו שהרמ"א למד שיש בישול אחר בישול מדאורייתא, אך הטעם לזה הוא מכיוון שהסברא לבישול אחר בישול היא שעיקר השבח בבישול נוזלים הוא עצם החימום, כל עוד ניתן לאכול אותו כאוכל חם, אין משמעות להשבחה של תוספת החימום. בדברי הרמ"א "לא הצטנן לגמרי" חלקו הפוסקים – לפי המהר"ם שיק, מותר לחמם את האוכל לרמה שאין היד סולדת, ולאחר מכן להמשיך את החימום (בתנאי, כמובן, שזה עומד בקריטריונים לעיל). התהלה לדוד כתב שמותר לחמם רק מהבישול הראשון, אחרת כל דבר שניתן לאכול בפחות מ'יד סולדת' לא יהיה בו בישול אחר בישול. והחזון איש כתב שמה שקובע הוא מצב האוכל בכניסת שבת.

מהי הגדרת "תבשיל שיש בו מרק"?

שולחן ערוך הרב והחתם סופר – כל לחלוחית אסורה.
 לדעת המשנה ברורה, וכך מנהג רוב האשכנזים – אם שפך את הנוזלים מהתבשיל, אמנם תישאר לחות, גם אם היא ממשית,
 אין בזה דין בישול אחר בישול.
 מנחת כהן, הרב עובדיה – כל שאין רובו רוטב.
 מדוע רוב משמעותי כאן?
 הר צבי – המעט טפל לרוב. וכך כתב האגלי טל, אך רק כסברא דרבנן.
 פרי מגדים – מכיוון שאם אין רוב נוזל, לא משביח את התבשיל (מה ששוב משיב אותנו לסברה לחלק בין לח לנוזל
 שראינו לעיל).

**בשיעור זה עסקנו בדין בישול אחר בישול של דבר לח, כאשר ברקע עמדו שתי סברות להבחין בין לח ליבש – 1.
 עיקר השבח שבבישול באוכל לח הוא החימום, ולכן מתחייב גם החימום החדש. 2. הדבר הלח ממשיך להשתפר
 גם אחרי הבישול כל צרכו.
 בשיעור הבא נלמד שני דברים – הגדרה נוספת בגדרי 'יבש' ו'לח', והאם יש בישול אחר צליה או אחר אפיה, או
 להיפך.**